

Hakverdioğlu, M- Onat, Ö. (2024). Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuasının (Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Bölümü 615) Tanıtımı ve Mecmuada Yer Alan Sıra Dışı Şiirler. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. 9(16), s. 454-478.

YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ ŞİİR MECMUASI'NIN (SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ ZÜHDÜ BEY BÖLÜMÜ 615) TANITIMI VE MECMUADA YER ALAN SIRA DIŞI ŞİİRLER¹

INTRODUCTION OF YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ POETRY JOURNAL (POETRY JOURNAL REGISTERED IN SÜLEYMANİYE LIBRARY ZÜHDÜ BEY 615) AND THE EXTRAORDINARY POEMS IN THE JOURNAL

Doç. Dr. Metin Hakverdioğlu*
Amasya Üniversitesi
metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr

Doktora Öğrencisi Ömer Onat**
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
omaronat.05@gmail.com

Öz

Mecmualar, içerdikleri metinlerin tür, şekil ve konularına göre risale mecmuaları, dua mecmuaları, fetva mecmuaları, fevâid mecmuaları, münşeât mecmuaları gibi pek çok farklı isimle adlandırılır. Mecmua türlerinden biri de şiir mecmualarıdır. Şiir mecmuaları, müretteplerinin zevk, ilgi ve müktesebatları doğrultusunda farklı nazım şekil ve türlerinde şiirleri bir araya getirdikleri eserlerdir.

Üzerine çalışma yaptığımız Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuası (Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Bölümü 615 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası), mensur bölümler içermekle beraber esas olarak muhtelif tür ve şekillerde yazılmış şiirleri ihtiva eden bir şiir

¹ Bu çalışma, "Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Bölümü 615 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası'nın Mecmuaların Sistemik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) Göre Tasnifi" adlı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

* ORCID: 0000-0002-9674-3292

** ORCID: 0009-0007-1770-7642

mecmuası örneğidir. Birden fazla mürettip tarafından ortaya konduğunu düşündüğümüz mecmua, 78 sayfadan oluşmakta olup çoğunlukla 16 ve 17. yüzyıl divan şairlerinin şiirlerini içerir. Bununla beraber mecmuada 15 ve 18. yüzyıl divan şairlerinin şiirleri de görülür. Genel olarak Türkçe metinleri içeren mecmuada Arapça ve Farsça kaleme alınmış manzum-mensur metinler de karşımıza çıkar. Tütün, duhân, boza, tiryak, kahve gibi içeceklerin helalliği-haramlığı konusunda mensur ve manzum metinler içermesi mecmuanın ilginç yanlarından. Mecmuanın özellikle 40-48. sayfalarının muhtelif kısımlarında genel olarak deneysel edebiyat ürünleri başlığı altında değerlendirilebilecek sıra dışı ve ilgi çekici şiirler yer almaktadır.

Bu çalışmada mecmua tanıtılarak mecmuanın içeriği hakkında bilgi verilmiş; mecmuada yer alan sıra dışı diye nitelendirilebilecek şiirler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şiir Mecmuası, divan edebiyatı, görsel şiirler.

Abstract

Journals are called by many different names, such as treatise journals, prayer journals, fatwa journals, favaid journals, munşeat journals, depending on the type, form and subject of the texts they contain in Turkish Literature. One of the journal types is poetry journals. Poetry journals are works in which the composers bring together poems of different verse forms and genres in line with their tastes, interests, and acquisitions.

Yenikapı Mevlevihânesi Poetry Journal (Poetry Journal Registered at Number 615 in Süleymaniye Library Zühdü Bey Section), on which we studied, is an example of a poetry journal that mainly contains poems of various types and forms, although it contains prose sections. The journal, which we think was created by more than one composer, consists of 78 pages and mostly includes poems by 16th and 17th century divan poets, but also includes poems by 15th and 18th century divan poets. In the journal that generally contains Turkish texts, we also encounter verse-prose texts written in Arabic and Persian. One of the interesting aspects of the journal is that it contains prose and verse texts on being halal or haram of beverages such as tobacco, cigaret, boza, theriac and coffee. There are unusual and interesting poems that can generally be evaluated under the title of experimental literary products especially in various parts in between 40th to 48th pages of the journal.

In this study we introduced the journal which we classified according to MESTAP, then we presented some information in terms of the content of the journal, and poems that can be described as extraordinary in the journal.

Keywords: Poetry Journal, MESTAP, divan literature, visual poems.

Giriş

Şiir mecmuaları; müretteplerinin zevk, beğeni, ilgi ve müktesebatları doğrultusunda oluşturdukları eserlerdir. Mecmuayı oluşturan mürettepler, divanlardaki gibi standart denilebilecek tertip kaidelerine bağlı kalmazlar. Şiir mecmuaları başta müretteplerin beğendikleri şiirler olmak üzere fetvalar, veciz sözler, doğum-ölüm tarihi türü bilgiler, dualar, ilaç ve yemek tarifleri, tarihî olaylar, nüsha (muska) ve tılsımlar, bilmece gibi çok muhtelif konu ve türlerde metinleri de içerebilirler. Adı duyulmamış şairlerin tespiti, şairlerin divanlarında yer almayan şiirlerinin belirlenmesi, tezkirelerde adları geçtiği hâlde şiirleri tespit edilemeyen şairlerin şiirlerinin ortaya çıkarılması, tertip edildikleri dönemlerin edebî zevk ve anlayışlarının belirlenmesine katkı sağlaması gibi yönleri ile edebiyat tarihi araştırmacıları için kaynaklık teşkil ederler. Ayrıca zengin içerikleri ile tarih, sosyoloji, ilahiyat, coğrafya gibi diğer disiplinlerin araştırmacılarının da müracaat edebilecekleri eserlerdir.

Bugün ülkemizde ve yurt dışında bulunan kurumsal-şahsî kütüphanelerde binlerce şiir mecmuasının varlığı söz konusudur. Bu mecmuaların bazılarına dair kapsamlı veya kısmî çalışmalar yapılmış; farklı çalışmalarda kimi mecmualardan istifade edilmiştir. Fakat bu çalışmalar birbirinden kopuk, bazen tesadüflere dayalı, amaç-yöntem yönüyle ortaklığı bulunmayan, çoğunlukla sadece mecmuanın transkripsiyonu ile iktifa edinilen çalışmalar olmuştur.

Edebiyat tarihimizce meçhul yeni eserler, yeni şairler, her türden yeni metinlerin gün yüzüne çıkarılmasında, elimizdeki en değerli malzemeler ise “mecnûa-i eş’âr” adıyla andığımız şiir mecmuaları ve kısmen cönklerdir. Ne yazık ki, daha önceki kimi yazılarımızda da değindiğimiz, kütüphanelerimizdeki “şiir mecmuaları”nın ve cönklerin ayrıntılı tasniflerinin yapılmamış olması birçok bilinmeyene hâlâ ulaşamamış olmamızın da en temel saikidir. Kayıp olduğunu sandığımız birçok eser, adını duymadığımız pek çok şair, meşhur veya divanı bilinen şairlerin divanlarında yer almayan şiirleri, hiç kuşku yok ki hâlâ bu mecmuaların küf kokulu sayfaları arasında gizlidir (Köksal, 2016: 170).

Şiir mecmularını belli bir sistem dâhilinde inceleyerek, ortaya konan çalışmaları ortak bir havuzda toplamak, bu sayede çok daha verimli bir şekilde mecmua çalışmalarını araştırmacıların istifadesine sunmak amacıyla Prof. Dr. Fatih Köksal'ın teklifi ile Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) başlatılmıştır. MESTAP, bir üniversiteye veya şahsa münhasır olmayıp gönüllülük esası ile birçok üniversitemizin lisansüstü ve doktora çalışmaları ile katkıda buldukları bir projedir. Çalışmamızda mecmuada yer alan manzum ve mensur metinlerin transkripsiyonu yapılmış; manzum metinler, MESTAP tablosunda sırası ile varak numarası, mahlas, matla beyti, makta beyti, nazım şekli, nazım türü ve vezni belirtilerek gösterilmiştir. Gerekli yerlerde açıklamalar bölümünde izahat yapılmıştır. Aynı şekilde mensur bölümler tablosu; varak numarası, müellif adı, eserin adı, baş ve son kısmı, konusu belirtilmiş; açıklama gereken yerlerde izahata gidilmiştir.

Üzerinde çalıştığımız Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Bölümü 615 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası, mensur sayfa ve bölümler içerse de esas itibarı ile şiir mecmuası özellikleri taşımaktadır. Birden çok mürettip tarafından bir araya getirilen bu mecmua, Süleymaniye Kütüphanesine, Yenikapı Mevlevîhânesi Kütüphanesinden nakledilmiştir. Mevlevî şairlerin şiirlerini de barındırmakla beraber tertibinde Mevlevîliğe mahsus özelliklerin belirleyici unsur olmadığı mecmuayı, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne vakfedilerek uzunca bir dönem burada kalması nedeniyle Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuası şeklinde adlandırdık. Mecmua; 21 sayfası mürettip tarafından boş bırakılmış, 3 sayfasında yer alan metinler karalanmış-silinmiş olmak üzere toplam 78 varaktan oluşmaktadır. Çoğunlukla 16 ve 17. yüzyıl şairlerinin şiirlerini ihtiva eden mecmuada 15 ve 18. yüzyıl şairlerinin de şiirleri yer almaktadır. Şiirlerin geneli Türkçe olmakla beraber Arapça ve Farsça şiirlere de yer verilmiştir. Çalıştığımız mecmua, karışık mecmua örneğidir. Farklı nazım şekli ve türlerinde yazılmış şiirlerin yanı sıra musikî makamlarının adları, muhtelif makamlarda bestelenmiş şiirler, hatt-ı şecerî örneği, müselsel gazeller, huruf-ı muttasıla ile yazılmış beyitler, çeşitli görsel şiir örnekleri ile mensur-manzum fetva metinlerini ihtiva etmektedir.

1. Mecmuanın Nüsha Tavsifi

Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuası, Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Kitaplığı 615 numarada “Mecmû‘a-i Eş‘âr” adıyla kayıtlı olup nüsha tavsifi şöyledir:

Cilt: Üstü ebrulu, koyu vişne renkli meşin
Kâğıt: Abadi kâğıt
Yazı: Çoğunluk talik, muhtelif
Yaprak: 78 yaprak
Sütun: Muhtelif
Satır: Muhtelif
Ebad: 215x140 mm dış ölçüler, 175x70 mm iç ölçüler
İstinsah Tarihi: Belirsiz

Başı: Geldi ol mâh üç kez evvelde
Gizledi bizden iki ruhsârın

Sonu: Dil-berde murâd ân olur endâm degüldür
Keyfiyyet olur meyde ğaraż câm degüldür

2. Mecmuanın Adı

Pek çok mecmuada görüleceği üzere incelediğimiz mecmuada da müretteplerin mecmua için verdikleri müstakil bir isim yer almamaktadır. Sadece mecmuanın 1-a sayfasında “Mecmû‘a-i Eş‘âr” başlığı yazılıdır. Yazı tiplerinin farklılığı, içerikteki farklılaşmalar, ve 17-a sayfasında yer alan muharrir kayıtları mecmuanın en az üç farklı mürettibi olduğunu düşündürmektedir. Mecmuayı üç farklı mürettibin ismine nispetle adlandırmanın münasip olmayacağına kanaat getirdik. Mecmuanın 1-a sayfasının üzerinde yazan “mecmûa-ı eş‘âr” başlığına göre daha büyük bir yazı ile yukarıdan aşağıya doğru yazılan “Vakf-ı Mevlevîhâne-i Bâb-ı Cedîd” başlığı, mecmuayı Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuası şeklinde adlandırmamızın temel gerekçelerindedir. Diğer bir

gerekçemiz ise mecmuanın, hâlihazırda bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesine tekkelerin kapatıldığı 1928 yılı sonrasında Yenikapı Mevlevîhânesi Vakıf Kütüphanesinden nakledilmiş olmasıdır. Mecmuanın, Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan tanzim fişinde “Nereden ve ne suretle geldiği” sorusunun karşısına eski yazı ile “Yeñi kapu mevlevîhânesinden” notu yazılmıştır. Bu adlandırmanın bir diğer nedeni de şudur: Mecmua, şahsî bir kitaplıktan değil de bir Mevlevîhâne kütüphanesinden intikal etmiş, mevlevîhânedeki meşâyihın ve dervîşânın elinden geçmiştir. İçerisinde yer alan kimi şiirlerin karalandığı veya üzerlerinin çizildiği, derkenarlara notların düşüldüğü, farklı ellerden çıktığı çok belirgin yazı tarzlarının olduğu, mürekkep renklerinin bölümden bölüme değişebildiği mecmuaya bu müdahalelerin mevlevîhânedeki yapılmış olması ihtimal dâhilindedir. Diğer taraftan mecmua; mevlevîhâne müntesiplerinin edebî zevk ve beğenilerine, kültür dünyalarına dair önemli ipuçları barındırmaktadır.

3. Mürettibin Kimliği

Mecmuanın 17-a sayfasında yer alan bir manzumenin başında “li-muḥarrihî el-Faḫîr ‘Abdullah en-Nâkıd” ifadesi yer almaktadır. Buradan hareketle mecmuanın ilk mürettibinin 18. yüzyıl divan şairi Şa’rânî-zâde Abdullah Nâkıd Efendi² olabileceği tahmin edilebilir. Aynı sayfanın derkenarında farklı bir yazı stili ve mürekkep rengine sahip bir kıt’anın üzerinde “li-muḥarrihî Şeyḫ Nihân” kaydı düşülmüştür. Bu kaydın derkenarda yer alması nedeniyle mecmuanın ikinci mürettibinin “Şeyḫ Nihân” olduğu düşünülebilir. Şeyḫ Nihân’ın kimliğine dair biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 17-a sayfasının derkenarında yer alan Şeyḫ Nihân’a ait kıt’anın hemen altına kıt’a ile aynı redifte bir beyit yazılmış ve üzerine “li-muḥarrihî İslâmî” kaydı

² İstanbul’da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Abdullah’tır. Şa’rânî-zâde Abdullah Nâkıd Efendi olarak tanındı. Şa’rânî-zâde; Sâlim ve Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü’nde Şi’rânî-zâde, Tuhfe-i Nâilî’nin şairler dizininde Şu’rânî-zâde olarak kayıtlıdır. Medrese öğrenimi görerek 1125/1713-14 yılında Anadolu kazaskeri Mîrzâ-zâde Şeyḫ Mehmed Efendi’den mülâzım oldu. Haric adreselerinden birinde müderrislik yaptı. Vefat tarihi bilinmemektedir (Kesik, 2014).

Eserlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

düşülmüştür. Mecmuanın 3. mürettibinin de İslâmî mahlaslı şair olması muhtemeldir. Burada mahlası geçen İslâmî mahlaslı şairin, 15.-16. yüzyıllarda yaşadığı tezkirelerde belirtilen İslâmî mahlaslı şairlerle ilgisi olması mümkün görünmemektedir. “Li-muharririhî” kayıtları, farklı farklı sayfalarda değil de aynı sayfada biri gövde metinde, diğer ikisi alt alta derkenarda yer alacak şekilde düşülmüştür. Bu durum, mecmua müretteplerinin bir anlamda imzalarını görünür kılmak; mürettibin kimliğine dair önceki bilgileri genişletmek maksadıyla hususi tercihleri gibi değerlendirilebilir.

Manzum bölümler haricinde bazı mensur fetva metinlerinin altlarına da “ketebe” kaydı düşülmüştür. Bu kayıtlarda da Muhammed, Ali, Esad, Ebu’s-su’ûd, Yahyâ gibi farklı isimler geçmektedir.

Mecmuanın 41-a ve 41-b sayfalarında yer alan iki farklı manzumenin üzerinde yer alan “li-şerîkinâ Râsih Muştafâ el-Konevî” ve “li-şerîkinâ Cûdî Loqmân el-Akşehrî” kayıtlarından söz konusu manzumelerin şairlerinin mürettibin arkadaşları olduğu anlaşılmaktadır. Mezkur şairlerden ilkinin 19. yüzyıl Mevlevî divan şairi Seyyid Mustafa Râsih Efendi olması muhtemeldir. Cûdî Lokman el-Akşehrî’ye dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

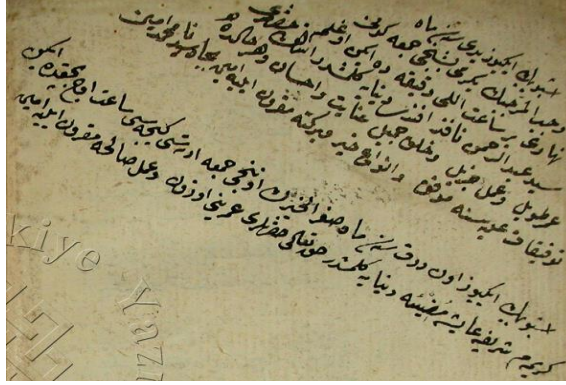
Mecmuanın 77-b sayfasında iki çocuğun doğum tarihlerinin yıl, ay, gün, saat olarak belirtildiği iki kayıt vardır. İlk kayıta doğum tarihi yazılan ve ismi Seyyid Abdurrahman Nâfiz olarak belirtilen kişinin Yenikapı Mevlevîhânesi’nde kendi adıyla bir kütüphane inşa ettirecek olan, valilik ve maliye nazırlığı gibi görevlerde bulunmuş Mevlevî devlet adamı Abdurrahman Nafiz Paşa (1793-1853) olduğu anlaşılmaktadır. Çalıştığımız mecmuanın, Abdurrahman Nafiz Paşa’ya babasından kaldığı, Paşa’nın da sonradan mecmuayı Mevlevîhâne Kütüphanesine vakfettiği kanaatindeyiz. Ahmed Bâdî Efendi, Nafiz Paşa’nın babasının Tekfurdağlı Ahmed Ağa olduğunu belirtmektedir (Adıgüzel-Gündoğdu, 2014). Tekfurdağlı Ahmed Ağa ile ilgili mecmuanın herhangi bir kısmında bilgi geçmemektedir. Mecmuanın müretteplerinden biri mi yoksa sadece maliki mi olduğu sorusuna net bir cevap vermek mümkün değildir.

4. Mecmuanın Tertip Tarihi

Mecmuada eserin tertip tarihine dair yaklaşık olarak çıkarımlarda bulunmamızı sağlayan bazı bilgi ve hususiyetler vardır. Bunlardan ilki mecmuanın 77-b sayfasında yer alan ve Tekfurdağlı Ahmed Ağa'nın çocukları Abdurrahman Nafiz Efendi ve Şerife Ayşe Münise'nin doğum tarihlerine dair düştüğü kayıtlardır (Bkz. Resim 1). Bu kayıtlar şu şekildedir:

İşbu biñ iki yüz yedi senesi mäh-ı recebü'l-müreccebüñ yigirmi beşinci cum'a günü nehârî bir sâ'at elli dakîkâda iken oğlum Seyyid Abdurrahman Nâfiz Efendi dünyaya gelmişdür. Allâhu Haqq Hazreti 'ömr-i tavil ve 'amel-i cezil ve hulq-ı cemil 'inâyet ve ihsân ve her hâlde her tevfiqât-ı 'aliyyesine muvaffak ve envâ'-ı hayr ve berekete maqrûn eyleye. Âmin. Bi-câhi Seyyidinâ Muhammed Emîn.

İşbu biñ iki yüz on dört senesi mäh-ı şaferü'l-ı hayruñ onuncu cum'a ertesi gicesi sâ'at üç buçukda iken kerimem Şerife 'Ayşe Münise dünyaya gelmişdür. Haqq Te'âlâ Hazretleri 'ömrini uzun ve 'amel-i şâlihe maqrûn eyleye. Âmin.

Resim 1: Tekfurdağlı Ahmed Ağa'nın çocuklarının doğum tarihlerine dair mecmuaya düştüğü kayıtlar (77-b)

Ahmed Ağa'nın, çocuklarının doğum tarihi olarak yazdığı tarihler, miladi 1793 ve 1800 yıllarına tekabül etmektedir.

Mecmuanın tertip tarihine dair yaklaşık olarak çıkarımlarda bulunmamızı sağlayan ikinci bir husus da mecmuada yer verilen şairlerin yaşadıkları dönemlerdir. Buna göre mecmuada şiirlerine yer verilen mahlası belirtilmiş veya tarafımızca tespit edilmiş şairlerin çoğu 16 ve 17. yüzyıl şairleridir. Ayrıca 15. yüzyıldan birkaç şair ile 18. yüzyılda yaşadığı bilinen 8 şairin şiirlerine de mecmuada yer verilmiştir.

Mecmuanın ilk mürettibi olduğunu düşündüğümüz Şa'rânî-zâde Abdullah Nâkıd Efendi'nin 18. yüzyıl şairi olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda mecmuanın esas olarak 18. yüzyılda tertip edildiğini; sonrasında uzun yıllar içinde son hâlini aldığını söylemek mümkün olacaktır.

5. Mecmuanın Muhtevası

İncelediğimiz mecmua; 21 sayfası mürettip tarafından boş bırakılmış, 3 sayfasında yer alan metinler karalanmış-silinmiş olmak üzere toplam 78 varaktan oluşmaktadır. 15, 16, 17 ve 18. yüzyıl şairlerinin şiirlerini ihtiva eden mecmuada şiirlerin geneli Türkçedir. Ayrıca Arapça ve Farsça şiirlere de yer verilmiştir. Farklı nazım şekli ve türlerinde yazılmış şiirlerin tertibinde katî bir düzen görülmez. Müfredler, musammatlar, gazeller genellikle peş peşe gelecek şekilde sıralanmıştır. Bazı şiirlerin şairleri belirtilirken bazılarının kime ait olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Manzum metinlerin yanı sıra musikî makamlarının adları, muhtelif makamlarda bestelenmiş şiirler, hatt-ı şecerî örneği ve çeşitli görsel şiir örnekleri ile kahve, tütün, boza, tiryak gibi ürünlerin haramlığı-helalliği, talak, nikâh bahsi gibi fikhî meselelere dair mensur fetva metinlerini ihtiva eden karışık mecmua örneğidir.

Mecmuada yer alan 720 adet manzumeden 362'sinin şairi mürettip tarafından belirtilmiş, 157 şiirin şairi belirtilmediği hâlde divanlar, biyografik kaynaklar taranarak tespit edilmiştir. 201 manzumenin kime ait olduğu mürettip tarafından belirtilmemiş, tarafımızca da tespit edilememiştir. Mecmuada mahlasları belirtilen veya tespit edilebilen şairlerden 4 tanesi 15., 52 tanesi 16., 2 tanesi 15-16., 5 tanesi 16-17., 17 tanesi 17., 4 tanesi 17-18., 5 tanesi 18., 1 tanesi ise 17-18. yüzyıl şairidir. 53 şairin yaşadıkları yüzyıl tespit edilememiştir. Mecmuada şiirlerine en çok yer verilen şair 72 gazel/nâ-tamam gazel, 2 kaside, 1 kıt'a-ı kebire, 1 mesnevi, 15 müfred, 3 tahmis ile Nâbî'dir.

Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuası'nda 488 müfred, 125 gazel ve nâ-tamam gazel, 15 mesnevi, 12 rubai, 12 kıt'a, 11 nazm, 7 kaside, 6 tuyuğ, 4 kıt'a-ı kebire, 4 şarkı, 4 tahmis, 2 terkiib-i bend, 1 mısra, 1 murabba, 1 müseddes, 1 müsemmen, 1 çâr-ender-çâr (satrañç) ve 1 vezn-i âhar yer almaktadır.

6. Mecmuada Yer Alan Sıra Dışı Şiir Örnekleri

Divan şiiri; belirli usûl ve kaideler üzerine inşa edilmiş nazım tür ve şekillerini içerisinde barındıran bir şiir geleneğidir. Divan şairi; bu geleneğin sınırlarını çizdiği çerçeve içerisinde kalarak şiirlerini yazar ve söyler. Bununla beraber divan şairlerinin zaman zaman arayışlar içerisine girerek söyleyiş, mânâ, kafiye, vezin, mazmun, şekil bakımından bu sınırları zorladıkları, genişlettikleri de görülebilir. Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuası'nda bu kabil sıra dışı örnekler diye niteleyebileceğimiz görsel şiirler, müselsel-müşterek-mülemma-pürnukat-bînukat gazel ve beyitler, müşeccer mısra, huruf-ı muttasıla beyitleri, mablûb-ı müstevi ve çâr-ender-çâr (satranç) örnekleri yer almaktadır.

Mecmuanın 47-a, 48-a ve 48-b sayfalarında dokuzu Türkçe, dördü Farsça olmak üzere on beş adet görsel şiir örneği vardır.

47-a sayfasında yer alan görsel şiirin ilk dizesinde dörder tane elif ve mim harfi ile med kelimesi, ikinci dizesinde iki lam harfinin arasında üç nokta konulmuştur. Üçüncü dizede "Her kim okursa bu haţtı âferîn" mısraı ve son dizede ise iki kuş resmi ile ortalarında daire şeklinde noktalar yer almaktadır (Bkz. Resim 2). Prof. Dr. Özer Şenödeyici'nin "*Osmanlı'nın Görsel Şiirleri*" adlı eserinde başka şiir mecmualarından farklı örneklerine yer verdiği (Şenödeyici, 2012) şiiri, şu şekilde çözümlenmek mümkündür:

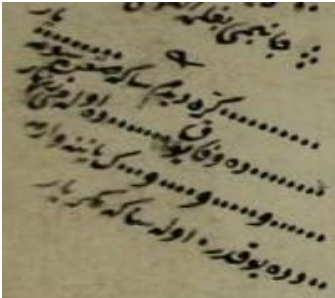
Çâr elif ü çâr mîm ü çâr
med

İki lâmın arasında se
nuķat

Her kim okursa bu haţtı
âferîn

adedine yer verildiği görülür (Bkz. Resim 4). Şiir, şu şekilde okunabilir:

10 kerre didüm saña şağın sevme 9 yâr
8de vefâ yoç 7de ola mı zinhâr
6 vü 5 ü 4 ü 3üñ yanuna varma
2de de yoçdur 1 ola saña meger yâr

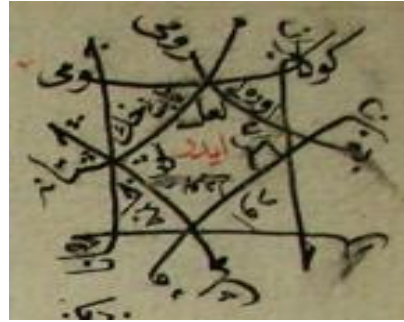

465

Resim 4: Görsel şiir örneği (48-a)

48-b sayfasında yer alan bir diğer görsel şiir örneğinde ise kırmızı mürekkeple yazılı "ider" redifi merkeze alınmış, mısralar Davut yıldızını andıracak bir geometrik şekille redifin etrafına sıralanmıştır (Bkz. Resim 5). Şiiri şu şekilde okumak mümkündür:

Gönlümi cânâ saçuñ hayrân ider
Bağrumı mestâne çeşmüñ kan ider
Tâb-ı ruhuñ cânıma od uralı
La'l-i şûmuñ bu dili sekrân ider

Resim 5: Görsel şiir örneği (48-b)

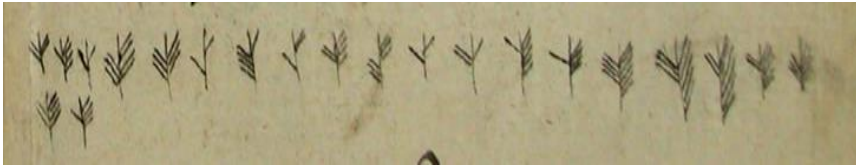
Mecmuanın 48-b sayfasında hatt-ı şecerî ile yazılmış bir beyit yer almaktadır (Bkz. Resim 6). “Şecer” Arapçada ağaç anlamına gelir ve bu yazı tarzı, standart yazı biçimlerinden farklı olarak ağacı andıran şekillerin seslere karşılık geldiği bir kodlama ile oluşturulur. Müşeccer şeklinde de adlandırılan bu gizli yazı biçiminin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında örnekleri görülür.

Hatt-ı şecerî; ebced harflerinin daha kolay ezberlenmesi ve hatırda kalması için kullanılan “ebced, hevvez, हुत्तî, kelemen, sa’faş, qaraset, şehhaz, zaziğ” kelimelerinde yer alan harflerin kelime grubu ve kelime içindeki sırası üzerine kurulan bir sitemdir.

Dik çekilen düz bir çizginin sağına ve soluna genellikle yukarı meyilli eğik çizgiler koymak suretiyle resmedilen yazının sağ tarafındaki çizgiler alfabeyi formüle eden sekiz kelimeye, sol tarafındaki çizgiler ise harfin ilgili kelimedeki kaçınıcı sırada yer aldığına delalet eder (Taş, 2019: 331).

Mecmuada Türk usûlü hatt-ı şecerî ile yazılan şekillerin harfi karşılıkları yan yana getirildiğinde bu mısra ortaya çıkmaktadır:

Ma’rifet kesb eyle dâimâ gönül

Resim 6: Hatt-ı şecerî ile yazılmış mısra (48-b)

Mecmuanın ilginç yanlarından biri de kârînin okuma hünerini ölçen, bu anlamda ona meydan okuyan, mânâ ve lafız yönüyle olmasa da şekil yönüyle bilmece, lügaz diyebileceğimiz şiirleri barındırıyor oluşudur. Mecmuanın 48-a sayfasında yer alan Hâfız’a ait gazel, bahsettiğimiz meydan okuma ifadeleriyle başlar (Bkz. Resim 7):

Her kim okur bu gâzeli digil aña ey pür-hüner

Oğumayup kalur ise hiç zekâdan yok eser

Sonrasında ilk bakışta okunamayan; karışık, anlamsız gibi duran yazılar ancak tersten yani soldan sağa doğru okunduğunda anlamlı ifadeler ortaya çıkmaktadır:

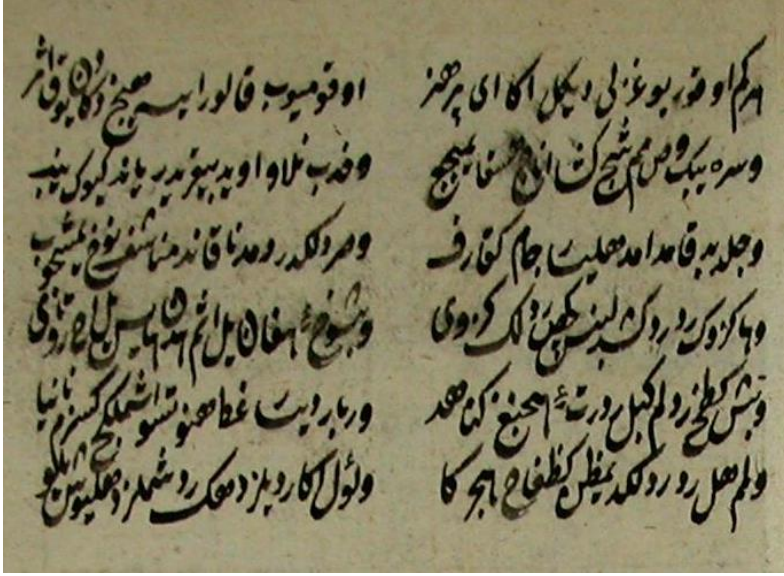
‘Acîb mi aqsa cânâ eşk-i çeşmüm şu gibi her sû
Beni kûyuñdan ayırdı rakîb-i dîv olan bed-ğû

Firâkuñ mâcerâsıyla demâdem aqdı mı dil-cû
Bu çeşm-i ħûn-feşânumdan aqan demdür degüldür şu

Yüzüñ güldür saçuñ sünbül dişüñ dürdür gözüñ âhû
Yatur ħâl-i siyehinde misâl-i nâfe-i ħoş-bû

Dehânuñ gonce-i terdür lebüñ müldür ħaţuñ şeb-bû
İnanmazsañ çekilmiş üstine tağ aşıdur âb-rû

Egerçi Ĥâfızuñ nazmı degüldür dür ile memlû’
Velî şöyle dizilmişdür ki dizilür aña lü’lü’

Resim 7: Tersten yani soldan sağa yazılmış gazel örneği (48-a)

Arap alfabesinde kendinden sonraki harflerle birleşen harfler, hurûf-ı muttasıla, birleşmeyen harfler ise hurûf-ı munfasıla diye adlandırılır. Mecmuanın 48-b sayfasında hurûf-ı muttasıla ile yazılmış iki müselsel beyit yer almaktadır (Bkz. Resim 8). İlki Lâmi'î'ye ait olan, ikincisinin kime ait olduğu tespit edilemeyen bu iki beyit şu şekilde okunmaktadır:

Memleket zâbıtına sensin müsteħakk-ı salţanat

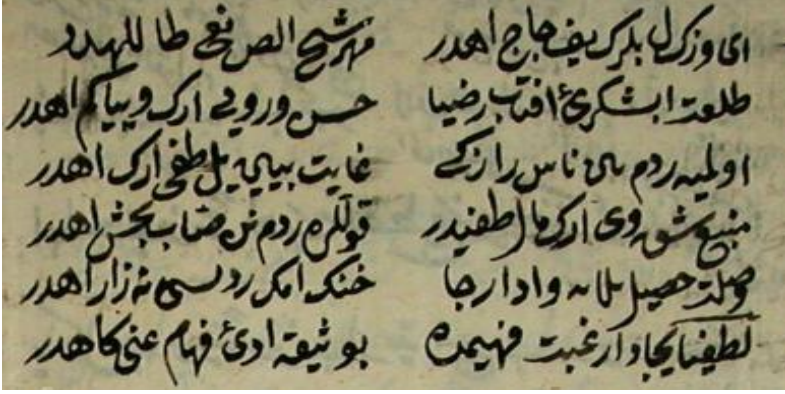
Kim cemî' maħlûka fazluñ şu'lesi şems-i zuħâ

Ne mümkin 'aşkuña kıлмақ taħammül ey şacı leylâ

Felek mülkine gelmiş mi senüñ gibi melek-sîmâ

Luṭfiyâ îcâd-ı dâr-ı raġbet-i tefhîmde

Bu vesîka hâdî'-i ifhâm-ı ma'nâkâhdur

Resim 9: Müselsel gazel örneği (46-b)

Mecmuanın 48-a sayfasında yer alan diğerk bir müselsel gazelde ise gazelin şairi Şâfi, Farsça kaleme aldığı şiiri okuyabilenleri makta beytinde Türkçe şu ifadelerle ödüllendirecektir:

Saṭḥ-ı şî're **Şâfiyâ** bir tarḥ-ı nev şalduñ yine

Her kim okursa bu ḥaṭṭı âferîn olsun aña

Mecmuanın 37-b sayfasında iki adet müşterek gazel yer almaktadır. Birden fazla şairin aynı redif ve vezinle yazıkları beyitlerin bir araya getirilmesiyle tertip edilen müşterek gazellerden ilki Rûhî, Şeyhülislâm Yahyâ ve Tıflî'nin beyitlerinden oluşmaktadır:

R Nice teşbîh olunur ol ruḥ-ı âl üstine gül
Rengden rene girür qalmaz o ḥâl üstine gül

R Tâb-ı meyden kızarup ruḥları olmuş gül gül
'Aks salmış şanasun âb-ı zülâl üstine gül

- Y Naḥl-bend oldu meger şeh-r-i gülistânda nesîm
Türmadın dizmededür bir nice dâl üstine gül
- Y Şaḥn-ı gül-zârda bir ḥub kenâr-ı cûda
Câmesün tâzeleyüp serdi nihâl üstine gül
- T Dâğlar sînede dil nâlede gûyâ ḳodılar
Ḳafes-i bülbül-i şûrîde maḳâl üstine gül
- T Hâşidur var ise sulṭân-ı bahâruñ gülşen
Jâle naḳdüni alur sâl-be-sâl üstine gül
- R Beñzedürdüm lebüne berg-i güli ey **Rûḥî**
Ḳonula gelse idi 'aḳd-i leâl üstine gül

Mecmuanın aynı sayfasında yer alan diğerk müşterek gazel örneğinde ise Sabrî ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın beyitleri bir araya getirilmiştir:

- Ş Eşk ile eyledüm vuzû irdi dem-i şabâḥ-ı 'aşḳ
Cân gözin açdı na'ra-i ḥayya 'ale's-şalâḥ-ı 'aşḳ
- Ş Âḥ dem-â-dem idegör ḥâşıl-ı vaşl ise murâd
Menzil alur mı fülk-i dil esmeyicek riyâḥ-ı 'aşḳ
- Ş Ḥanceri çek bir elif sînede yazılır göñül
Olur o şerḥa 'âşıḳa mâye-i inşirâḥ-ı 'aşḳ

Y Etme 'azîmet ey göñül kûyına tîğ-ı âhsuz
Korukulu yoldur uğrama olmayıcağ silâh-ı aşğ

Y Çün ola meyle pür-ğadeh olur o mâye-i ferâh
Nûş ideğör hemîşe **Yahyâ** bu imiş şalâh-ı 'aşğ

Divan şiirinde birden fazla dille yazılmış bölümlerden oluşan şiirlere mülemma adı verilir. Mecmuanın 27-b sayfasında bir mısraı Türkçe diğeri Arapça kaleme alınmış, şairi belirtilmeyen bir mülemma gazel örneği yer almaktadır:

Gög dütüni eylediler halk-ı cihân keyf ü gıdâ
Kad haracet min enfihim mâ vecedû minha's-şafâ

Def-i maraz deyü içen bir gün olur fec'et ile
Fenzur ileyhim yâ ağı lem ya'rifû keyfe'd-devâ

Şubh u mesâ nûş idene eyle nazar diğkat eyle
Hüm sevvedû esnânehüm bi'se'l-miğen bi'se'l-belâ

Mübtedi'i men' eylemek lâzım iken hâkimlere
Hüm ibtede'û evvelen mâ yef'alû ehlü'l-hevâ

Sa'y idüben şurbı içün hüsn-i rızâ vir diyüler
Veyh lehüm veyh lehüm yevmü'l-bükâ' yevmü'l-likâ'
Fectenibû yâ kavmenâ lâ yenbeğî ehle't-tükâ
Yâ Rabbenâ vağfirlenâ isrâfenâ fi emrinâ

Arap alfabesinde yer alan noktalı harflerle yazılan eserlere pür-nukat, noktasız harflerle yazılanlara ise bî-nukat adı verilir. Mecmuada bî-nukat yazılmış dört Türkçe gazel ve bir adet pür-nukat beyit vardır. 40-a sayfasında Kemal Paşa-zâde'ye ait olduğu belirtilen ve bütün sessiz harfleri noktasız harflerden oluşan bî-nukat gazel (Bkz. Resim 10) örneği şu şekildedir:

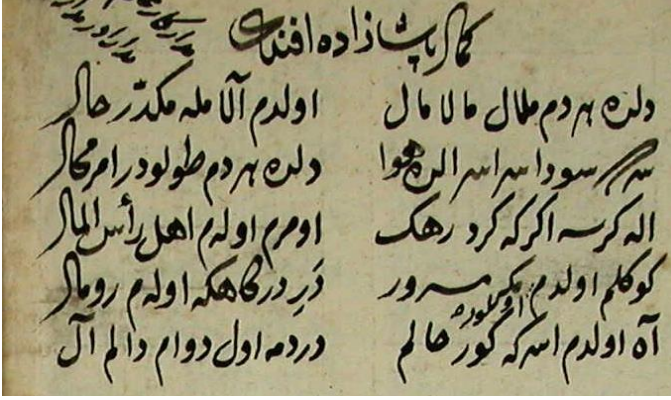
Dilde her dem melâl-i mâlâmâl
Oldum âlâm ile mükedder-i hâl

Serde sevdâ ser-â-ser elde hevâ
Dilde her dem töludur emr-i muhâl

Ele girse eger ki gerd-i rehûñ
Umarum olam ehl-i re'sü'l-mâl

Göñlüm ol dem meger olur mesrûr
Der-i dergâhuña olam rû-mâl

Âh ol dem eser ki gör hâlüm
Derdüme ol devâm dâlüm âl

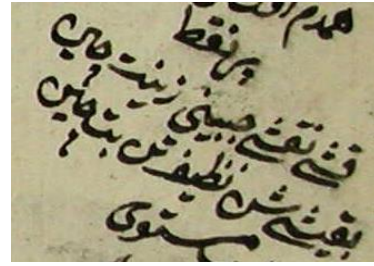

Resim 10: Bî-nukat gazel örneği (40-b)

Mecmuanına 40-a sayfasında ikisi Rûhî ve Feyzî'ye ait, diğerinin şairi belirtilmeyen üç adet bî-nukat gazel örneğine yer verilmiştir. 40-b sayfasının derkenarında Tecellî'ye ait pür-nukat bir beyite yer verilmiştir (Bkz. Resim 11). Beyti oluşturan bütün sessiz harfler noktalı harflerden oluşmaktadır:

474

Bakışı şen nazîf-ten büt-i çîn
Çaşı nakşî cebîni zînet-i çîn

Resim 11: Pür-nukat beyit örneği (40-b)

Düzden de tersten de okunduğunda aynı okunan ibareler çıkarılma sanatına maktûb-ı müstevî adı verilir. Mecmuanın 40-b sayfasında Arapça-Farsça dillerinde yazılmış maktûb-ı müstevî örneklerinin yanı sıra Edirneli Nazmî'ye ait Türkçe yazılmış bir maktûb-ı müstevî örneğine yer verilmiştir (Bkz. Resim 12).

Al bi la'l derd-i la'lî belâ

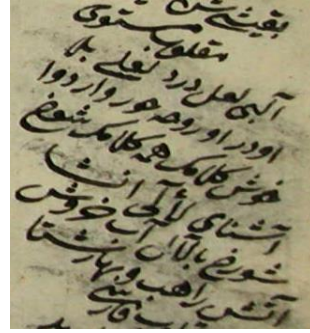
Âteş-i râhib ü bahâr-ı şitâ

Odur o rûha hûr-vâr devâ

Hûş kelâmuñ heme kelâmuñ şûh

Âşinâ-yı le'âlî-yi inşâ

Şu ruh-ı bal al âb-ı hurûş

Resim 12: Maklûb-ı müstevî örneği (40-b)

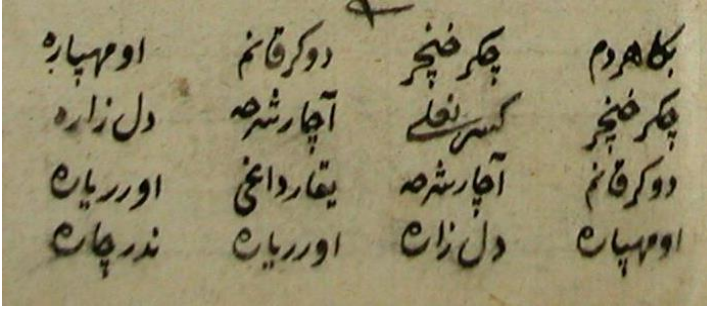
Mecmuanın 48-a sayfasında tedvir sanatıyla oluşturulmuş, murabba veya çâr-ender-çâr şiir şeklinde nitelenen bir manzumeye yer verilmiştir. Bu tür şiirler halk edebiyatında, şekli bir satranç tahtasını andırdığı için satranç veya vezni âhar gibi isimlerle anılır (Bkz. Resim 13).

Bir metinde ibareleri tekrar kullanarak, söz dizimi bakımından yeni ifade üretmeye tedvîr denir. Tekrar edilen kelime veya söz birlikleri tef'ileler hâlinindedir. Tedvîrde çoğunlukla dört mefâilün veya dört müstefilün veya iki müstefilün fa'ülün gibi kalıplar tercih edilmiştir. Tedvîr sanatı özellikle divan, semâî, vezni aher gibi aruzla yazılmış halk edebiyatı nazım şekillerinde yazılmıştır (Tökel, 2010: 304).

Tedvir sanatıyla ortaya konmuş yani sağdan sola ve yukarıdan aşağıya okunduğunda aynı ifadelerin ortaya çıktığı şiirler, murabba veya çâr-ender-çâr şeklinde isimlendirilir (Topal, 2017).

Şairi belirtilmeyen söz konusu manzume şu şekildedir:

Baňa her dem	çeker hançer	döker kanum	o meh-pâre
Çeker hançer	keser na'li	açar şerha	dil-i zâre
Döker kanum	açar şerha	yağar dâğı	urur yâre
O meh-pâre	dil-i zâre	urur yâre	nedür çare

Resim 13: Çâr-Ender-Çâr (Satranç) örneği (48-a)

Sonuç

Şiir mecmuaları; şairlerin bilinmeyen şiirlerinin tespiti, adı duyulmamış şairlerin ortaya çıkarılması, şairlerin eserlerinde yer alan manzumelerin farklı şekil ve içeriklerini barındırabiliyor olmaları, oluşturuldukları dönemin edebî zevk ve anlayışının belirlenmesinde temel kaynaklardan olmaları gibi özellikleri bakımından edebiyat tarihçileri için temel kaynaklardır. Ayrıca şiirlerin yanı sıra özellikle derkenarlarında fetva, ilaç-yemek tarifleri, tarihî, sosyal ve siyasi olaylara dair kayıtları barındırmaları gibi özellikleri bakımından farklı disiplinlerin araştırmacıları için önemli eserlerdir. Şiir mecmualarına dair yapılan çalışmaları sistematik bir hâle getirerek araştırmacıların mecmualardan çok daha hızlı, sağlıklı ve verimli bir şekilde yararlanmalarına zemin hazırlamayı amaçlayan Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) kapsamında üniversitemiz bünyesinde çok sayıda çalışma yapılmış ve hâlen yapılmaktadır. İncelediğimiz mecmua zengin içeriği ile bu projeye katkı sağlayacak bir mecmuadır.

Yenikapı Mevlevîhânesi Şiir Mecmuası; tütün, duhân, afyon, boza, tiryak gibi Osmanlıda bir dönem fikhî mahfillerde helallikleri-haramlıkları noktasında tartışmaların yaşandığı muzır müskirata dair farklı görüşleri dile getiren manzum ve mensur metinleri içermesi yönüyle bu alanda çalışacak sosyal bilimcilere de kaynaklık teşkil edebilir.

Çalıştığımız mecmuanın muamma ve lügaz türüne dair örnekler bakımından zengin oluşu kayda değerdir. Özellikle genel olarak

“deneysel edebiyat” başlığı altında değerlendirilen görsel şiirleri, müselsel-mülemma-müşterek gazelleri, müşeccer bir mısrayı, hurûf-ı muttasıla ile yazılan iki beyti, çâr-ender-çâr (satranç), mablûb-ı müstevi gibi sıra dışı örnekleri barındırması yönüyle bu alanlarda yapılacak çalışmalara kaynaklık teşkil edebilir.

Farklı ellerden çıktığı belirgin yazı tarzlarıyla kaleme alınmış; bazı metinlerin üzerinde ekleme, karalama, silme gibi müdahalelerin yapıldığı bu mecmuanın birden fazla mürettip tarafından oluşturulduğu ve bu mürettiplerin sırası ile Abdullah Nâkîd Efendi, Şeyh Nihân ve İslâmî mahlaslı şairler olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca mecmuanın sonunda Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın babası Tekfurdağlı Ahmed Ağa'nın çocuklarının doğum tarihlerini yazdığı bir bölüm yer almaktadır. Tekfurdağlı Ahmed Ağa'nın aynı zamanda mecmua mürettiplerinden biri mi yoksa sadece mecmuanın maliki mi olduğuna dair mecmua içerisinde herhangi bir bilgi ve işaret yer almamaktadır.

Çoğunlukla 16 ve 17. yüzyıl divan şairlerinin şiirleri içermekle birlikte az da olsa 15 ve 18. yüzyıl şairlerinin şiirlerine de yer verilen mecmua; öncelikle 18. yüzyılda yazılmış; sonradan türlü ilave ve müdahalelerle son şeklini almıştır. 720 manzumenin yer aldığı mecmuada müfred ve gazellerin ön planda olduğu görülmektedir. Mecmuada yer alan manzumelerin çoğunluğu Türkçe iken 56 manzume Farsça, 19 manzume ise Arapça kaleme alınmıştır. Mecmuada 136 şairin mahlası belirtilmiş veya tespit edilebilmiştir. Şairi belirtilmeyen 242 manzumenin kimlere ait olduğu belirlenememiştir. Mecmuada en çok şiirine yer verilen şair; 72 gazel, 2 kaside, 1 kıt'a-ı kebire, 1 mesnevi, 14 müfred, 3 tahmis ile Nâbî'dir. Mecmua; Necâtî, Cemâlî, Hayâlî Bey, Hüdâyî, Hayretî, Ulvî, Meâlî, Nâbî, Rûhî, Ahdî, Kemalpaşazâde, Şeyhî, Edirneli Nazmî, Vehbî, Emrî, Muhibbî, Ubeydî gibi divan edebiyatı şairlerinin divanlarında veya diğer eserlerinde yer almayan manzumelerini içermesi bakımından çok mühim bir mecmuadır.

Kaynakça

Adıgüzel, N. ve Gündoğdu, R. (2014). *Ahmed Bâdî Efendi Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*. Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, s. 1055.

- Kesik, B. (2014). *Nâkîd, Şa'rânî-zâde Abdullah Nâkîd Efendi*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim: 10.07.2024 <https://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/nakid-saranizade-abdullah-nakid>
- Köksal, F. (2016). *Yâ Kebikeç Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şenödeyici, Ö. (2012). *Osmanlı'nın Görsel Şiirleri*. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 44-45, 108-109.
- Taş, B. (2019). *Kadim bir şifreleme yönteminin kültürümüzdeki yansıması: Hatt-ı Şecerî*. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (16), s. 328-339. DOI: <http://dx.doi.org/10.29000/rumelide.618948>
- Topal, A. (2017). *Klasik Türk Şiirinde Çâr-Ender-Çâr Şiirler*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (60), s. 84. DOI: <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3776>
- Tökel, D. A. (2010). *DeneySEL Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri*. Ankara: Hece Yayınları.